

י ו ם ע י ו ן

בין הזמנים

בבית הכנסת 'לכו נרננה'

גבעת שמואל

הרב יובל שרלו

שהתקיים ביום ראשון, ט' בניסן תשע"ה, 29.03.2015

MINUTES BY:

הפרוטוקול נרשם ע"י:

סטנוגרמה
TENOGRAM
בע"מ

רחוב בלוך 4, תל-אביב 64161 Tel-Aviv

טל. 03-5242404, 03-5221022

פקס. 03-5231616

office@stenograma.com

* Court Reporters

Minutes of arbitrations & meetings

* Transcribing of recorded cassettes

* Videographing of depositions & meetings

* Video conference

* Translation – Legal + General

* Conference services: - Public address

- Video on large screen

* רישום פרוטוקולים בבימ"ש

בבורריות ובישיבות

* תמלול קלטות

* צילום וידאו של עדויות וישיבות

* וידאו קונפרנס

* תרגום משפטי וכללי

* שרותים לוועידות וכנסים: - הגברת קול

- וידאו על מסך גדול

בין הזמנים

בית הכנסת 'לכו נרננה'

גבעת שמואל

שהתקיים ביום ראשון, ט' בניסן תשע"ה, 29.03.2015

מר קפלן: ברוכים הבאים למסגרת ישיבת בין הזמנים שאנחנו זוכים לקיים במניין לכו נרננה מדי שנה ואנחנו מודים לאכסניה לקהילת לכו נרננה, עומד בראשה הרב שלמה גלנטר, וזה לא דבר של מה בכך שבעיצומם של הנקיונות וההכנות לפסח מוצאים זמן גם הגברים וגם הנשים לבוא לשמוע שיעורים מפי ראשי הישיבות, רבני הערים, אנחנו מודים על כך וכמובן למגידי השיעורים, הרב שרלו שזה כבר הפך למסורות שהוא פותח את המסגרת, כפי שאנחנו יודעים הוא עושה את הפתיחה הגדולה שדרך הפתיחה הזאת כל יתר השיעורים שאנחנו שומעים אנחנו מודים למשפחת נס, לשלמה נס ומשפחתו אשר מקדישים את השיעורים לעילוי נשמת אבא של שלמה, הרב נפתלי הרץ נס ז"ל, ואנחנו בטוחים שכולנו נהנה מהשיעורים, בין השיעורים יהיה כיבוד, תפילת ערבית מי שפספס. אני מתכבד להזמין את הרב יובל שרלו, ראש ישיבת ההסדר אמית אורות שאול ברעננה, בבקשה כבוד הרב.

הרב שרלו: הנושא שנעסוק בו היום הוא תופעה מיוחדת שקיימת בדיני פסח ובדיני הגדה של פסח. זו תופעה נדירה, אמנם לא יחידאית אבל נדירה מאוד. כוונתי היא להתייחסות ההלכתית המפורשת לטעם המצווה. את צעדנו הראשון נעשה בעיון בהלכה עצמה שאותה ננסה להבין, לפרש ולהעמיד על פי הקשרה.

הברייטא אומרת, ואנחנו אומרים את זה גם בליל הסדר "כל שלא אמר שלושה דברים אלו לא יצא ידי חובתו ואלה הם פסח מצה ומרור", וממשיכה: פסח על שום מה, מרור על שום מה וכו'.

אנחנו נעסוק היום בעיקר במרור.

ראשית מבחינה הלכתית המשפט הזה כמשפט מחייב למדנות: כשהברייטא פוסקת "לא יצא ידי חובתו" - לידי איזה חובה הוא לא יצא? כלומר: אותו אדם אכל פסח, אכל מצה ואכל מרור, אבל הוא לא אמר את שצריך לומר - לידי איזה חובה הוא לא יצא? כאן תיתכנה שתי אפשרויות, וכדי להבין את ההבדל ביניהן נבחן זאת לאור השאלה כיצד עליו לתקן את מה ש"לא אמר", מה הוא צריך לעשות עכשיו כדי כן לצאת ידי חובתו - האם הוא צריך לומר את הדברים האלה ואז נפסוק שהוא יצא ידי חובת אמירת פסח מצה ומרור, או שהוא צריך לאכול שוב פסח מצה ומרור כי לא יצא ידי חובת אכילת פסח מצה ומרור, שכן הוא אכל אותם בלא אמירה. שאלת התיקון בוחנת למעשה איזו חובה הוא לא קיים - האם ההלכה מחייבת אותי לקיים את שלוש המצוות (פסח מצה ומרור) מתוך מודעות לסיבות שנצטוונו בהן, ואם איני מודע לסיבות כלל לא יצאתי ידי חובת האכילה, או שמדובר בשני נושאים שונים: ישנה חובה לקיים את מצוות האכילה, וישנה חובה נפרדת לומר את שצריך לומר, ואם לא אמרתי - ניתן לתקן זאת על ידי אמירה מחדש.

בעניין הזה יש מחלוקת גדולה בין הראשונים ולמעשה גם בין האחרונים. אני מחדד שאלה זאת כדי לשים לב לשלושה יסודות מיוחדים שיש בהלכה הזאת שאותם אני רוצה לפענח.

היסוד הראשון הוא עצם העובדה שקיימת מצווה שאדם לא יכל להסתפק רק בעשייתה המעשית, אלא הוא חייב לומר ביחד איתה את נימוקיה. זו לא תופעה רגילה. דרך כלל המצוות כמו ציצית וכמו חלה, הן מצוות מעשיות ללא כל אמירה, וכמובן שיש מצוות שהן מצוות הגדה, כמו מקרא ביכורים. יש מצוות הגדה, ויש מצוות אמירה, אבל בליל הסדר מדובר במצווה מעשית שצריך גם להגיד איתה משהו, וזו לא רק מצווה אחת אלא שלוש מצוות. כאמור, נדבר הערב בעיקר על מרור, וננסה לפענח את היסוד הזה במצות אכילת מרור.

שתיים, הדבר שצריך להגיד הוא הטעם של המצווה וגם זה לא תופעה רגילה. בדרך כלל ישנו עיסוק בטעמי מצוות בחלק מהמקומות, ובחלק מהמקומות התורה עצמה אומרת את הטעם. למשל, 'בסוכות תשבו שבעת ימים, כל אזרח בישראל ישבו בסוכות למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים'.

כלומר אנחנו מוצאים לפעמים שהתורה עצמה מנמקת מצוות בסיבה שלהן, זה ודאי שכיח, כגון 'לא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו' (בהנחה שזה הנימוק, ויש על כך מחלוקת תנאים) וכן הלאה. אכן, אנחנו מוצאים מצוות לא מעטות שהתורה מנמקת. אולם בכל המקומות האלה מקיים המצווה אינו נדרש להתייחס לטעם (אמנם בסוכה יש טענה של הטור שאדם חייב לדעת למה

הוא יושב בסוכה). ואילו כאן, טעם המצווה הופך להיות חלק מקיומה, וזה ייחודי מאוד.

צריך לשים לב גם ליסוד שלישי שעליו נערער לקראת סוף השיעור, והוא שחז"ל לא רק אמרו שצריך להגיד את טעם המצווה אלא גם קבעו להלכה מהו טעם המצווה: מרור אוכלים בגלל שהמצרים מיררו את חיינו, מי אמר? ונניח שאני סובר שאוכלים מרור מסיבה אחרת? אני כמובן לא הייתי מעז להציע אפשרות מנוגדת לעמדת חז"ל לטעם מצות מרור, אך בהמשך בהמשך נראה שמגדולי האחרונים ראו סיבה אחרת לגמרי אפילו הפוכה לאכילת מרור. אם כן, כאן יש פסק הלכה של ממש שקובע לא רק את חובת האמירה, אלא את הפרשנות ההלכתית המחייבת של המצווה! זה חידוש הרבה יותר גדול.

אחרי שציינו שנוכחים כאן שלושה דברים ייחודיים - עצם האמירה, אמירת הטעם, וקביעה מהו אותו טעם – נצמד צעד לאחר, וננסה לדון בכל הסוגיה כולה.

מחשבת ישראל בכללה היא רפלקציה, מבט מבחוץ. לאמור: ההלכה אומרת לאדם מה עליו לעשות, והחי לאור אורחות ההלכה יודע שהוא קם בבוקר, נוטל ידיים, לובש ציצית, תפילין, מתפלל, מפריש חלה, מברך המוציא, וכדו'. אנחנו מכירים הלכות רבות של אורח חיים והלכות של משפט ויורה דעה, נשים כמובן גם כן שותפות בחלק גדול מהדברים, ויש גם מצוות ייחודיות לנשים, ובאופן כללי עולם ההלכה הוא עולם שאדם פועל בו מבחינה מעשית.

מחשבת ישראל קוראת לנו להתבונן מבחוץ על מה שאנחנו עושה ולשאול מה למעשה אנו עושים: כשאנו אומרים "א-לוהים" למה אנחנו מתכוונים; כשאנו אומרים שהאדם נברא בצלם א-לוהים –

למה אנחנו מתכוונים (כך פותח הרמב"ם את מורה הנבוכים);
כשאנו אומרים שאנחנו מאמינים – מה למעשה אנחנו אומרים;
כשאנחנו לומדים שאברהם אבינו נשלח לארץ ישראל, אנו
שואלים במחשבת ישראל למה דווקא ארץ ישראל, מה יש בה,
וכדו'. כלומר, מחשבת ישראל מסתכלת מבחוץ על מה שקיים
בתוכנו ועוסקת במבט רפלקטיבי, מבט מבחוץ, המתמודד החיפוש
אחר פשר מה שמתחולל בתוך עיקרי אמונתו, ובתוך הדברים
השונים שהוא מבטא את בריתו עם הקב"ה. היא בדרך כלל נולדת
כאשר משהו עומד מבחוץ ושואל שאלות; בדרך כלל היא נולדת
בעימות תרבויות - כשאדם נמצא בתוך בועה הוא לא שואל
שאלות, אבל כשחז"ל חיים בעולם הלניסטי וטרונספורנוס הרשע
שואל כל מיני שאלות - אז עולות שאלות של מחשבת ישראל;
כשהרמב"ם וכל בני דורו מאתיים שנים לפניו כמו גם מאתיים
שנים אחריו, חיים בתוך עולם איסלאמי אריסטוטלי בעיקרו, אז
הם שואלים שאלות.
ואנחנו היום? חיים בתוך העולם שבו אנחנו חיים אנחנו מבקשים
להבין, וחלק גדול מההסברים שהיו רלוונטים אז – אינם
רלוונטים יותר לגבי דידנו.

ענף מיוחד בתוך מחשבת ישראל הוא טעמי מצוות. בעיסוק
בטעמי המצוות אנו מבקשים לעשות פעולה שהיא למעשה תרגום,
כלומר: התורה מדברת בשפה מסויימת (במונח שפה אינני
מתכוון לעברית או ליפנית או לאנגלית, כי אם לdiscourse).
ללומד התורה יש מערכת מחשבות, אמונות, תפיסות וכדומה,
והנה הוא מוצא שהתורה מצווה עליו לעשות מיני מעשים
מגוונים. באותם מקומות שציווי התורה מתאים לשפה שלו, כמו
לא תגנוב, הוא לא נזקק למחשבת ישראל ולכן אין עיסוק רב

במחשבת ישראל בלא תגנוב, אבל במקומות שבהם התורה מצווה לא לאכול בשר בחלב, זה כבר לא בשפה שלו. הוא אומר לעצמו: "אני מעצמי הייתי אוכל בשר בחלב ואין לי שום בעיה עם זה, אלא שהתורה אומרת לא לאכול בשר בחלב, והיא אומרת את זה שלוש פעמים - האם אני מסוגל לתרגם את איסור בשר בחלב לשיח שאותו אני מבין, ושאני חי אותו? זו למעשה מהותה של מחשבת ישראל.

כמובן שכל אימת שמשנתנית שפה - צריך תרגום מחדש. לדוגמה, אנחנו קוראים עכשיו את פרשיות ספר ויקרא, פרשיות הקורבנות. בדור של התנ"ך לא היה צריך לתרגם את הקורבנות, להיפך, הנביאים היו צריכים להילחם נגד תפיסת יתר של הקורבנות. נראה גם שבעולמם של חז"ל לא עלו שאלות רבות בענייני טעמי קורבנות.

אבל בדורו של הרמב"ם כבר עמדו שאלות על הקורבנות - מה טיב התפיסה הזאת? זה לא מתאים לתפיסה האריסטוטלית שהקב"ה לא זקוק לשום דבר ולא אוכל ולא מוקרב על המזבח וזה נראה כאילו התורה מגשימה את הא-לוהים. ממילא צריך עכשיו לעסוק במחשבת ישראל בתרגום הקורבנות לשפה המדוברת שלנו.

האם תרגומו של הרמב"ם רלוונטי לגבי דידנו? כלומר הרמב"ם שראה בקורבנות סובלימציה, מאבק בעבודה זרה, צורך ללכת לאט לאט מיציאת מצרים ולא בבת אחת לאסור בקורבנות - האם דבריו רלוונטיים לאדם בן דורנו? אין תשובה אחת לשאלה זו והדבר שונה מלומד ללומד. מי שתרגומו של הרמב"ם מניח את דעתו - מוצא אפוא את התשובה בכתבי הרמב"ם, אך מי שהתרגום הזה של הרמב"ם לא רלוונטי לגביו להיום בשל העובדה שהרמב"ם אולי הסביר למה היו קורבנות אז,

אבל הוא שואל למה אני צריך קורבנות היום ולמה אני מייחל
ומתפלל לקורבנות - ממילא נזקק לעבודה אחרת במחשבת
ישראל.

מפני מה התרגום של המצוות כל כך חשוב לנו?
למי שהוא חשוב הוא חשוב משתי סיבות:
הסיבה הראשונה היא זו שמבוארת בדברי בעל "חובות הלבבות":
אני רוצה לעבוד את הקב"ה גם בתודעה שלי, גם במחשבה שלי,
גם בלב שלי; לאמור: בהחלט יכולה להיות והייתה גם הייתה
תפיסה שתטען שאין כזה דבר לתרגם מצוות - המצוות בלתי
ניתנות לתרגום, והשכל האנושי לא מסוגל לתרגם אותם. יש
להניח לאתגר של הבנת המצוות, ומה שמוטל עלינו הוא לפנות
את הרצון שלנו, את המוסר שלנו, את התפיסות שלנו, ולהיות
כלי שמתמלא על ידי דבר השם המצווה עלינו לעשות כך וכך,
בלי להיות מעורבים מבחינה נפשית, אישית ופנימית בתכנים
הספציפיים של המצווה. יש הרבה תפיסות כאלה במחשבת
ישראל שקוראות למעשה לריקון האדם בעת עבודת אלוקים.
לטענתן של תפישות אלו – הן עושות זאת משתי סיבות: האחת כי
אין לנו ברירה - אנחנו לא מסוגלים להבין את השכל האלוקי;
השנייה היא שאנחנו גם לא מעוניינים להבין את השכל האלוקי
כי אנחנו רוצים לקיים את המצוות מסיבה עיקרית אחת בלבד -
כי הקב"ה אמר.

ברם, מן העבר השני, ואזכיר שוב את הרמב"ם (אבל הוא לא היה
הראשון ולא היחיד), יש קריאה גדולה להיפך - לקרוא לבני אדם
לנסות לתרגם את המצוות לשפתם. הרמב"ם פוסק להלכה בפרק
שמיני בהלכות מעילה בהלכה ח', ממש בהלכה האחרונה של
הלכות מעילה, ש ראוי לאדם לרדת להבנת יסודות משפטי

התורה, ולהבין את טעמן. הסיבה לכך היא הרצון שגם הלב יעבוד את הקב"ה, שגם השכל יעבוד את הקב"ה וגם הרגש יעבוד את הקב"ה, מתוך הבנה, מתוך הזדהות ומתוך הבנת השפה האלוקית, זו מטרה אחת.

אבל בנושא טעמי מצוות יש מטרה שניה שלפעמים לא שמים לב אליה, והיא שגם לצורך פסיקת הלכה - פעמים רבות צריך לדעת את טעם המצווה ובעיקר את מגמתה.

דוגמה פשוטה לדבר, 'ועשית מעקה לגגך', ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנופל ממנו'. לו היינו לומדים את הפסוק ללא חתירה להבין את ההקשר ואת המגמה היינו מגיעים למסקנה שצריך רק לעשות מעקה לגג. האם צריך לעשות כאן בבית הכנסת מעקה בחוץ לחלקים הלא בנויים כדי שאף אחד לא יפגע פה בבית הכנסת החדש? זה כמובן תלוי בשאלה האם התורה צוותה רק מעקה לגג או שהתורה צוותה לדאוג לכך שאף אחד לא יינזק. כאן אפוא אנו נכנסים להבנת מגמת המצווה, והצורך לדעת למה בעצם התורה התכוונה בחייבה לעשות מעקה לגג.

היבט נוסף: כולנו מכירים את הרמב"ן שאומר שמוטל על האדם לקדש את עצמו במותר לו, לאמור: מצוות קדושים מחייבת להביא לעומק את מה שהתורה כותבת בין השורות שלה. ברם, כיצד יכול אדם להבין את מה שכתוב בין השורות אם נמנע מלחתור להבנת טעם המצווה? הדבר בלתי אפשרי אלא אם כן מפענחים את טעם המצווה.

דוגמה הלכתית נוספת: התורה אוסרת 'לא יהיה כלי גבר על אישה ולא ילבש אישה'. לפי דברי התורה אסור אפוא ללבוש בגדים של המגדר האחר.

האם זה אומר גם שאסור לגברים לסדר גבות?

יכול אדם לומר כי התורה דיברה על לבוש, ואילו גבות זה לא לבוש, ואם כן מותר. אולם אם חותרים לשורש המצווה וייעודה, אפשר שיסוד הדין הוא איסור לטשטש את הצורה שגבר נראה בה ואת הצורה שאישה נראית - אז ודאי וודאי שיהיה אסור לעשות כל עיצוב פיזי שמטשטש את ההבדל בין המינים.

ולכיון ההפוך, האם מותר בפורים לגברים להתחפש לנשים? הרמ"א פוסק שכן (ממש לקראת סוף השולחן הערוך), כי המגמה איננה טשטוש ההבדל בין גברים לנשים, אלא שמחת פורים. לא היינו מסוגלים לפסוק את הפסיקות החשובות האלה בלי להבין את ייעוד האיסור, כי אם ייעוד אינו ברור לנו – היינו נצמדים להיבט המילולי של התורה, ולא היינו מוצאים קשר כלשהו לא לאיפור ולא להיתר ללבוש בפורים. אולם כשחכמים יורדים לשורש האיסור הם גם מכוונים את ההלכה אל מקורה.

הבה נאסוף אפוא את מה שלמדנו עד כאן: הניסיון לתרגם את המצוות לשכל שלנו לשפה שלנו הוא נושא גדול מאוד במחשבת ישראל, יש שהתנגדו לו, יש שאמרו אסור לעשות את זה גם בגלל שאנחנו לא מסוגלים וגם בשל העובדה שאנחנו לא רוצים, אנחנו רוצים לעבוד את הקב"ה כי הקב"ה אמר.

לעומת זאת רבים כתבו כן לתרגם את המצוות, והצורך לתרגם את המצוות לשכל האנושי גם להם היו שתי סיבות, סיבה אחת של הרצון שכל האישיות וכל הווייתנו כולל התודעה, כולל הלב, כולל פנימיות החיים שלנו יעבדו את הקב"ה כתוצאה מהבנה, מההזדהות, מהפנימיות של העניין, והדבר השני הסיבה השניה היא כדי לפסוק נכון פעמים שצריך להיכנס לתוך יסוד הדין ולדעת אותו, כדי להסיק מסקנות הלכתיות ראויות למצבים משתנים.

דוגמה אחרונה לטיעון זה: רק לפני כמה שבועות חגגנו את פורים. אחת השאלות הידועות בנושא משלוח מנות היא זו: נניח שאתה שולח משלוח מנות לחבר שלך ואתה דופק בדלת, החבר אומר 'תודה רבה, נפלא! אבל תשמע, אני בדיאטה ועוד מעט פורים...', תרחיק בבקשה את זה ממני, וקח את זה בחזרה - תעשה לי טובה' - האם יצאת מידי חובת משלוח מנות או לא? החתם סופר בתשובה נודעת ניתח את הסוגיה כך: חובה לרדת לשורש טעם משלוח מנות: אם טעם משלוח מנות הוא להראות אהבה ואחוה שלולם ורעות, בוודאי שהשולח יצא ידי חובה; אולם אם טעם משלוח מנות הוא לדאוג שגם לשני יהיה מה לאכול בסעודת פורים - אזי האדם לא יצאת ידי חובה, שכן בסופו של דבר משלוח המנות שלו לא גרם להנאת אדם אחר בסעודת פורים. זו דוגמה נוספת עד כמה צריך לרדת לשורש הטעם כדי לפסוק הלכה.

מצאנו אפוא שתי תפיסות גדולות בנושא טעמי המצוות, אבל הן לא קיצוניות, שכן מצד אחד גם אלה שמתנגדים למתן טעם למצווה יודעים שפעמים רבות התורה עצמה נתנה טעם למצווה, כגון במצוות סוכות, מצה וכדו', (על מרור נדון בהמשך) ואלה אפוא מצבים שיש לתת טעם למצווה ואפילו חובה לתת טעם למצווה; מצד שני גם אלה התומכים, לדוגמה הרמב"ם בהלכות מעילה, כותבים אמנם אנחנו צריכים 'לתרגם' את המצווה לשורש דעתנו, אולם תוך כדי מודעות עמוקה לכך שפעמים שידינו קצרה להבין את שורש המצווה, ולא תמיד אנחנו יודעים את הטעם הנכון.

בזה אנחנו נוגעים בעוד בעיה מתודולוגית של 'תרגום': נניח שהצלחתי לשכנע את כולם לממש את החובה לתת טעם למצוות, עדיין נותרת השאלה מהי רמת הוודאות שיש לנו שהסברנו נכון את טעם המצווה? אדגים את ההיבט המורכב הזה של טעמי המצוות, ואז נוכל לשוב למצוות אכילת מרור: הבה נלמד את המצווה הקלאסית המובהקת שכולם עסקו בה בהדגמת שיטתם בנושא טעמי מצוות וזו כמובן מצוות שילוח הקן. היא הפכה להיות המצווה המרכזת את הדיונים על טעמי מצוות בשל העובדה שבתורה לא כתוב למה צריך לשלח את הקן, ובשל העובדה שהמשנה אומרת 'האומר עד כאן ציפור יגיעו רחמיך הרי זה משתקים אותו', כלומר מי שמתפלל לריבונו של עולם ואומר ריבונו של עולם על ציפור אתה מרחם, ואם כן נא רחם נא עלינו - מורידים אותו, כיוון שזה דבר שאסור לומר. אלא שגם המשנה אינה מנמקת מפני מה הדבר אסור, ועל כך יש מחלוקת אמוראים. אחת השיטות האמוראיות טוענת שדין המשנה נובע 'מפני שעושה מידותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות'. בשל כך הפכה מצוות שילוח הקן למודל לדיון.

מבין כל הדעות השונות נבחן את עמדת הרמב"ן שהוא בעצם המנסח המובהק של המצווה החיובית לתת טעם למצוות. אתייחס רק לשתי השורות הראשונות של פירושו הארוך בנושא שילוח הקן.

הרמב"ן דן בפתיחה למצוות שילוח הקן, כמו בכל המצוות של ספר דברים, בשאלה האם מצווה זו כבר הופיעה בארבעת החומשים הראשונים, או שהיא כתובה לראשונה בספר דברים - האם זו מצווה 'מבוארת' שהופיעה כבר, או מצווה 'מחודשת' שמתחדשת בספר דברים?

לדעת הרמב"ן מצוות שילוח הקן היא מצווה מבוארת, שכן בעיקרון היא כתובה כבר בארבעת החומשים הראשונים. אמנם, לא מצאנו את מצוות שילוח הקן ככתובה וכלשונה, אולם לדעת הרמב"ן היא מצווה מבוארת, שכן העיקרון שבה נכתב כבר במצות 'אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד'. קו המחשבה של הרמב"ן מרתק: שתי המצוות האלה אמנם שונות לחלוטין, זו מצוות שילוח הקן וזו מצוות אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, אבל באופן מהותי הן למעשה מצוות את אותו הדבר - שתיהן יונקות לעומק מהחובה להיות איש רחמים והחובה להימנע מגרימת עוול קשה מדי לבעלי חיים. אחת המשמעויות של דברי הרמב"ן היא זו: נניח שהייתי שואל את הרמב"ן למשל האם מותר לזרוק אבנים על חתולות סתם כך, הוא כמובן היה אומר לי לא, ואולי אף היה אוסר זאת באיסור דאורייתא הנובע ממצוות שילוח הקן, או לפחות מהרחבה שלה בנוסח 'קדושים תהיו'. אבל בשורה הבאה כותב הרמב"ן, שיכול להיות שהטעם הוא שהתורה רוצה לחנך אותנו לאחריות לקיום המין, כלומר מותר לשחוט את הביצים אך חובה לשלח קודם את האם, כדי להטמיע בנו את העובדה שמין הציפור צריך להישאר בעולם, חשאסור לנו להכרית את המין לחלוטין. בדרך זו, נניח שהייתי שואל את הרמב"ן האם אני צריך לנסוע לאלסקה כדי להציל פינגווינים באנטרטיקה, אפשר להיות שהוא היה אומר לי כן, והיה לומד זאת ממצוות שילוח הקן.

ממילא עולה השאלה - מה התרגום הנכון שלה, או מהו הטעם המחייב מבחינה הלכתית - האם התרגום הנכון שלה הוא רחמים או אחריות אקולוגית?

זו שאלה מעניינת, ויש לה נפקא מינא להלכה. כאמור, חשיבות התשובה המדויקת אינה נוגעת רק לפילוסופיה ולמחשבת ישראל, אלא שיש לה נפקא מינא הלכה למעשה. אספר רק כי לפחות על חלקה יש מחלוקת עמוקה בין בין סאטמר לחב"ד: מי שבא פה מארה"ב יודע שניו-יורק לא היתה ממוזגת עד לפני כעשר שנים אפילו, וישיבות בניו-יורק בדרך כלל בחסידויות, מגיע שבועות והן נוסעות להרים, ושם הישיבות ממשיכות ללמוד.

והנה חסידות סאטמר היתה דואגת לרבי מדי שנה בשנה, היתה מזמנת לו קן, זאת אומרת כתוב כיקרא, אז לא הרבי היה מכין לעצמו קן כי זה כיקרא, אבל הוא היה הולך לטייל והיה מוצא קן עם ביצים, משלח את היונה, שם את הביצים בארון כדי לזכות בקיום מצוות שילוח הכן.

אין מילה בעברית ל- **furies**, אבל זה היחס של חסידות חב"ד לזה, הם אמרו לו תגיד אתה נפלת על הראש? הם אמרו מילים יותר קשות, לקחת מצוות שילוח הקן בשביל לשים ביצים בארון? זה ממש הפוך מהתורה.

מה סאטמר כמובן עונים? מאיפה אתה יודע? מאיפה אתה יודע? זאת מצוות התורה ואני מקיים את מצוות התורה. ומה הקשר, מניין לך שזה הטעם? ומניין לך שהטעם הוא רלוונטי להלכה? יכול להיות שזה נימוק אבל לא בעזרת טעמים פוסקים הלכה.

אני חושב שהסיפור הזה שבין סאטמר לחב"ד יכול מאוד לסכם את כל מה שאמרנו עד לכאן, יכול להסביר את הדילמה של עצם העיסוק בטעמים, יכול להסביר את המשמעויות הרוחניות, כלומר למה להתכוונן במצוות שילוח הקן, אבל כפי שאתם רואים הוא

גם רלוונטי הלכה למעשה, האם לעשות את זה או לא לעשות את זה, האם לחתור לשלח את הקן? אדם הולך ברחוב ורואה קן עם ביצים. מתיב פעם האחרונה שמישהו אכל פה את הביצים מהקן? אולם בכל זאת הוא בדילמה: האם לזכות במצוות שילוח הקן, לשלח את הקן לשים את הביצים בארון?

נשוב עתה למצוות מרור: לעיל למדנו כי המרתק בהלכה לגבי מצוות מרור, פסח וגם מצה הוא המעמד של טעמי המצווה: חייבים לומר את טעמי המצווה, ולא זו בלבד, אלא שגם נפסק להלכה מהו הטעם – ההלכה קבעה שמרור הוא על שם שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים.

הבעיה המרכזית היא שבתורה זה לא כתוב, ולהיפך, מבחינה מסויימת, כשקוראים בתורה, מתרשמים שהמטרה של אכילת מרור היא הפוכה לחלוטין. הבה נקשיב לפסוק: "ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלהו. אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים כי אם צלי אש, ראשו על כרעיו ועל קרבו'..."

ניתן לשמוע את החגיגות, את הרצון שתהא זאת אכילה מיוחדת, את בשורת החירות. קשה לומר שהאווירה היא אווירה של מרירות.

אם כן, למה אוכלים מרור לפי פשוטו של מקרא? אני לא הייתי מעז להגיד את מה שאני חושב אלא שלשמחתי הגדולה אני מצטט את פירושו של אורח חיים הקדוש רבי חיים בן עטר, ממש על הפסוק הזה, 'ואכלו את הבשר בלילה הזה' (ממליץ לכולם להביא אותו לליל הסדר):

"ומצות על מרורים - לפי פשט הכתוב, לפי מה שראינו שאמר ה' שצריך צלי אש ושיהיה שלם כו', זה יגיד שדעת עליון היא להראות בחינת הגדולה והחירות ואין רשות אחרים עליו, ולפ"ז גם המרורים שיצו ה' הוא לצד כי כן דרך אוכלי צלי לאכול עמו דבר חד כי בזה יערב לחיך האוכל ויאכל בכל אות נפשו, גם בזה יוכר גודל העריבות כשיקדים לפיו מרורים, גם מה שהזכיר המצות הוא פרט אשר יכונן חיך אוכל יטעם לו הצלי...".

הרוצה להבין למה אוכלים מרור בפסח ייטיב לעשות אם יחצה את הכביש ויתבונן במעשהו של מוכר השווארמה הקרוב לכן. מה השאלה הראשונה שהוא שואל כאשר אנו באים לקנות מנת שווארמה? 'פיתה או לאפה'? מה השאלה השנייה? 'לשים חריף או לא לשים חריף'.

כך אפוא קורא אורח חיים הקדוש את הפסוק: 'ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש' (בשר השווארמה) ומצות (פיתה או לאפה), על מרורים (חריף, סחוג) יאכלהו'. ולאנגלוסקסים שבינינו: עם מה אוכלים Hot Pastrami Sandwich? עם חרדל או כרוב כבוש. בכל מקרה אוכלים עם זה משהו 'חד'.

אורח חיים הקדוש מאתגר אותנו אפוא לא רק בעצם החובה להגיד ולהגיד את הטעם אלא בכך שהו אמציע טעם אחר, שאכן מתאים לפשוטו של מקרא? הבה נניח שביליל הסדר אדם יאמר 'מרור זה על שום מה, מרור זה על שום שהוא טעים' - האם יצא ידי חובת אכילת מרור או לא?

התשובה הפשוטה היא כמובן שלא, כי עם כל ההערצה לאור החיים הקדוש, והעובדה שההסבר הזה הוא ממש נפלא, מתאים לפשוטו של מקרא, מרומם נפש, גורם לאיזושהי מהפכה תפיסתית - הכל נכון, אולם יש לנו פסק הלכה שעכשיו אתם מבינים למה כל כך התרגשתי ממנו בתחילת השיעור. פסק הלכה קובע למה אוכלים מרור, וגם קובע שמי שלא אמר את הטעם הפורמלי הרשמי של מרור לא יוצא ידי חובתו. קל מאוד להגיד עתה שיש מחלוקת ביחס לסיבת אכילת מרור, אולם מחלוקת זו הוכרעה הכרעה ניצחת על ידי חז"ל ונימוקו של האורח חיים הקדוש מהפסיקה ההלכתית. הבעיה באמירה כזו היא ההחמצה, כלומר דברי האורח חיים הקדוש בדרך הזאת נדחים בדרך זו ממקומם. האם זהו הדבר הנכון לעשות כלפי המרור, או שיש לנו אפשרות נוספת שתעשיר את משמעות אכילת המרור שלנו מכוח דברי האורח חיים הקדוש !?

את הדברים האלה שמעתי לפני כשלושים שנים מהרב מרדכי ברוייר זצ"ל. טענתו היתה שאם יש טעם רשמי של חז"ל ובד בבד יש טעם המתיישב כל כך יפה בפשוטו של מקרא - זה צריך לאתגר אותנו למצוא דרך להתברך משני הכיוונים גם יחד. טענתו של הרב ברוייר היתה איפוא כזאת: בכל המאכלים החריפים והמרירים - סחוג, מרור, חרדל - יש להבחין בהקשר אכילתם. לקחת כפית סחוג ולאכול אותה זה איום ונורא (לרוב בני האדם); לשים מעט סחוג בתוך מנת שווארמה - זה עושה אותה יותר טעימה.

בהשאלה, אם אנחנו שואלים האם גלות מצרים היתה חוויה מענגת, התשובה חס ושלום. 'ויזעקו', 'ויאנחו' - כל הפסוקים האלה שאנחנו קוראים בתחילת פרק ג' של ספר שמות. גלות

מצרים היתה איומה ונוראה, והמרור בא כדי לזכור את העובדה
שהמצרים מיררו את חיינו בעבודה קשה בחומר ובלבנים.

אולם במבט רפלקטיבי, אחרי עשרות שנים, אולי מאות שנים,
כשאנחנו יושבים בליל הסדר ושואלים האם גלות מצרים יצרה
בנו משהו שלא היה יכול להיווצר אילולא הגלות הזאת? התשובה
לשאלה זו היא שבהחלט כן. כשמבוננים בגלות מצרים בתוך כל
ההיסטוריה היהודית, בתוך 'צלי אש ומצות' - כל תקופת היסורים
והכאב מקבלת תמונה אחרת לחלוטין, ואז אנו מסוגלים להבין גם
מה הייסורים יצרו בנו, ועד כמה בדיעבד הם מחדדים ומוסיפים
נופך לימי הגאולה והתחיה.

למה הדבר דומה? כל אחד מאיתנו, בצורה זו או אחרת, חווה
מחלות בחיים. האם מחלה היא תקופה מענגת? חס וחלילה, מחלה
היא מרה, היא כואבת, והיא לא פשוטה. אולם כשמתבוננים בה
בדיעבד, בימי ההבראה, אחרי התקופה הקשה, ושואלים האם
המחלה יצרה בנו דבר מה? התשובה שהיא בוודאי שכן. היא
יצרה עדינות אחרת, רגישות, תשומת לב לעובדה שיש אנשים
חולים בתוכנו, שיכול להיות שזה שמישהו הזעיף לי פנים זה
בגלל שכואב לו הגב אלא שאני לא יודע מזה, או בגלל שחסר לו
B12 וכדומה. בעקבות המחלה אדם הופך להיות אדם אחר.

אנחנו מביעים רעיון זה כל בוקר: פרק התהילים מזמור שיר
חנוכת הבית לדוד הוא למעשה מזמור על רפואה ממחלה. אנחנו
אומרים 'ארוממך ד' כי דיליתני ולא שימחת אויביי לי, ד' אלוקיי
שיוועתי אליך ותרפאני, ד' העלית מן שאול נפשי, חיייתיני מיורדי
בור, זמרו לד' חסידיו... כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין
בכי ולבוקר רינה', ממש שמחה וששו; אולם אז אנחנו נזכרים

ב'ואני אמרתי בשלווי בל אמוט לעולם', ובן רגע אנחנו נזכרים
בימים שלפני המחלה - וזה שבשלווי אמרתי בל אמוט לעולם.
ואז כל הפרק מתהפך - 'ד' ברצונך העמדת להררי עוז, הסתרת
פניך הייתי נבהל. אליך ד' אקרא ואל ד'אתחנן' - המחלה יוצרת
בנו קריאה לד', בקשה מד', וגם הבטחה לריבוננו של עולם: 'הפכת
מספדי למחול לי, פיתחת שקי ותאזרני שמחה, למען יזמך כבוד
ולא יידום - ד' אלוקי לעולם אודך'.
לאמור: מתברר שהמרור שהיה מאוד מאוד מר התהפך למשהו
אחר, אבל התזכורת המתמדת עליו הופכת את האדם למודע
למרור המחלה שחלחל בו.

נשוב לענייננו, המרור מתחיל לקבל תמונה הרבה יותר עמוקה.
יכול להיות (את זה לא שמעתי מהרב ברוייר) שזה מקורו של
המנהג לאוכל פעמיים מרור - מרור אחד בפני עצמו ומרור אחד
ב'כורך'. אם אכן זה כך, הזה מבוטא יפה: המרור בפני עצמו הוא
הוא המרור על שום שמיררו המצרים את חיי אבותינו, המרור
שב'כורך' הוא האומר שכל המבט שלנו על תקופות קשות מקבל
זווית שונה, כשהוא כרוך בפסח ובמצה - כלומר, כאשר הוא חלק
מהתמונה הכללית התפיסתית של ההווה שלנו (גם במישור
האישי של התקופות הקשות שאנחנו עוברים, וגם במישור
הלאומי שאומתנו חוותה בתקופות מאוד קשות ומאוד נוראיות)
נוצר מבט אחר. התקופות מתבארות כחלק מהתפיסה היותר
רחבה והיותר כללית של ההיסטוריה.

נסכם את דברינו: בשעה שאדם אוכל מרור בפסח הוא נדרש
לעשות משהו שהוא חריג בעולם המצוות, והוא לומר את הטעם
הרשמי של המצווה הזאת.

באומרו את הטעם הרשמי של המצווה הזאת הוא מתברך בכך שגם תודעתו, ליבו, הווייתו ועולמו הפנימי שותפים - לא רק האכילה הטכנית, אלא כל מרחב אישיותו הופך להיות חלק מקיום המצווה.

פרשנות זו מאתגרת על ידי דברי אור החיים הקדוש בפשוטו של מקרא, שכן הוא מלמד למעשה כי ניתן להציע הצעות נוספות, כמו שראינו בשילוח הקן ולמעשה בכל מצווה בה נגענו. אפשר להציע מגוון של תנועות נפשיות רוחניות המתייחסות אל הפעולה הזאת.

עומדות בפנינו שני דרכים: דרך אחת היא לטעון שיש טעם רשמי מוסמך חד משמעי של חז"ל, וממילא כל הדיון הזה הוא לא רלוונטי; האפשרות השניה והמועדפת לדעתי היא להפוך את מצוות מרור הופכת לרבת טעמים ורבת גוונים. ריבוי זה הוא לא רק טכני - טעם א', טעם ב', טעם ג', טעם ד' - אלא שהטעמים האלה מתיישבים האחד בתוך השני, והופכים להיות תנועה נפשית עמוקה של ההתבוננות על גלות מצרים בליל הסדר, ומתוך כך על תקופות קשות, מסובכות ונפולות, של החיים שלנו עצמנו. הם מלמדים אותנו שיש שני פנים לימים המעוננים שהאפלה שוררת בהם - פן אחד הוא הקושי והמרירות, ואנו מצהירים כי לא חביבים עלינו יסורים; פן שני מלמד שקיימת בנו יכולת לכרוך את התקופה הזאת בתוך מאכל הגאולה, בין אם מדובר בגאולה לאומית ובין אם מדובר בגאולה אישית, ואז להמתיק את התקופה הקשה.

המתקת התקופה הקשה נעשית על ידי המודעות העמוקה למה היא יצרה בנו, ולמה שהיא בנתה בתוכנו. עולם חדש נפתח לפנינו כתוצאה מכך שהיינו בתקופה הקשה הזאת, ובשנים קודמות

למדנו לא מעט על העולמות שנפתחו בפנינו בגלות מצרים. חלק מהם הפכו למצוות, כגון 'וגר לא תונה', 'ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים' - נפתחה בנו יכולת הסולידריות עם הגר; חלק אחר של המצוות מדבר על מצוות הענקה - 'הענק תעניק לו מצאנך מגרונך מיקבך', ויתהפך כך משהו כתוצאה מהמרירות הזאת: אתה יודע מה זה לצאת בלי כלום; אתה יצאת עם רכוש גדול – תן גם לעבד המשתחרר שנמכר לך בגניבתו רכוש, כדי שיוכל להתחיל את החיים שלו מחדש.

לא זו בלבד אלא גם בקשרים עם הקב"ה, מי שגילה שבסופו של דבר הקב"ה מלווה אותו גם בתקופות הקשות של גלות מצרים, הופך את הקשר האינטימי להנכחה אלוקית: 'אנוכי השם אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים'. הקב"ה אומר לנו כי הוא היה אתנו בגלות, והוא אתנו בגאולה, וכך מתברר לנו שמרירות גלות מצרים ויציאתה הופכים להיות חלק בלתי נפרד משיר הגאולה.

אם כן, השיעור שאנחנו מקבלים בליל הסדר הוא גם שיעור על המבט הלאומי הכללי, אבל הוא גם מורה דרך לכל ההתמודדויות האישיות הפרטיות שלנו עם התקופות הקשות והמעוננות האלה. זו המשמעות הכפולה של מצוות המרור - הבחנה בין מרור כשהוא לבד לבין המרור כשהוא כרוך במאכל הגאולה. חג שמח.

- סוף דרשה -